

БЫХАЎСКІ КЛЯШТАР РЭГУЛЯРНЫХ ЛАТЭРАНСКІХ КАНОНІКАЎ І ЯГО ЎЛАДАННІ

У дадзеным артыкуле разглядаюцца гісторыя кляштара рэгулярных канонікаў латэранскіх у горадзе Быхаве Магілёўскай вобласці ў разрэзе складанай сітуацыі, якая склалася ва Усходняй Беларусі ў XVII–XIX стст., а таксама апісаныя ягонныя маёнткі на тэрыторыі сучасных Быхаўскага, Кіраўскага і Рагачоўскага раёнаў.

У 1619 г. з фондушу ўладальніка Быхава вялікага гетмана літоўскага Яна Караля Хадкевіча быў пабудаваны драўляны касцёл святога Казіміра, які пачаў узводзіцца яшчэ ў 1617 г. [4, с. 1], пры гэтым Хадкевіч абмяркоўваў ідэю заснавання Быхаўскага манастыра рэгулярных латэранскіх канонікаў (БМРК) з прэпазітам Марцінам Клачынскім ужо ў 1616 г., а ў 1618 г. з Кракаўскай кангрэгацыі ў Быхаў выехалі 4 канонікі на чале з пробашчам Кшыштафам Ланеўскім. У 1621 г. Хадкевічаў фондуш быў зацверджаны віленскім біскупам Яўстафіем Валовічам і самім рымскім папам Паўлам V [6, с. 120].

Кароль Жыгімонт III сваім прывілеем зацвердзіў пазбаўленне правоў на маёнткі Лубянка, Хамічы і Азяраны Кіеўскай праваслаўнай архімандрыі, якая кіравала імі не менш за стагоддзе, і перадаў іх вялікаму маршалку літоўскаму Яну-Станіславу Сапезе як спадкаемцу Хадкевіча (ён быў жанаты на адзінай дачцэ Яна-Караля Ганне-Схаластыцы, а менавіта яна і натхніла свайго бацьку на ўвядзенне кляштара). 15.07.1631 г. кароль зацвердзіў і прывілей на БМРК. У 1649 г. пазначаныя маёнткі былі афіцыйна перададзеныя літоўскім падканцлерам Казімірам-Лявонам Сапегам быхаўскім канонікам [4, с. 95].

У 1657 г., у часе Трынаццацігадовай вайны Расіі з Рэччу Паспалітай, будынкі кляштара былі спаленыя расійскім войскам, пасля чаго былі адбудаваныя коштам чарговага быхаўскага магната вялікага гетмана літоўскага Паўла-Яна Сапегі, сам касцёл быў узведзены з цэглы і каменя. Падчас беспарадкаў у 1695 г. ён зноў згарэў і не быў цалкам узноўлены, аж пакуль 05.10.1702 г. Быхаў – з прычыны пераходу Сапегі на бок Швецыі ў часе Паўночнай вайны – не быў абложаны расійска-казацкімі войскамі на чале з Пятром І, якія пачалі абстрэльваць горад з гармат, у выніку чаго комплексе згарэў цалкам з усімі дакументамі. У 1707 г. кляштар быў адноўлены [6, с. 120].

У 1762 г. закладзены новы мураваны касцёл, які 02.05.1768 г. быў асвечаны беларускім біскупам суфраганам Феліксам Тавянскім з наданнем новага імені – Беззаганнага Зачацця Божай Маці і святых патронаў Казімера і Аўгустына [4, с. 1].

Колькасць манахаў у кляштары заўсёды была невялікай, вагаючыся ад 4 у 1619 г. да максімальнай лічбы ў 12 канонікаў у 1777 г. [6, с. 121].

Прынамсі ад 1675 г. пры кляштары існавала шкёлка ланкастэрскага тыпу, у якой вучылася ад 8 да 30 дзяцей шляхцічаў і сялян [6, с. 81]. Манахі і вучні карысталіся з бібліятэкі: у ёй, напрыклад, у 1820 г. налічваўся 321 экзэмпляр кніг [7, с. 422]. Пры кляштары дзейнічаў невялікі шпіталь для бедных шляхцічаў і ўласных прыгонных [3, с. 15].

У дакументах судоў Аршанскага і Рэчыцкага паветаў, на тэрыторыі якіх знаходзіліся кляштарныя маёнткі, а таксама Галоўнага трыбунала ВКЛ згадваюцца бесперапынныя памежныя і маёмасныя спрэчкі з суседнімі ўласнікамі: дзедзічамі Быхаўскага графства Сапегамі, Аскеркамі (уласнікі маёнтка Ціхінічы), Янішэўскімі і Ганіпроўскімі (уласнікі маёнтка Збышын-Чачэвічы), Бабруйскім і Рагачоўскім староствамі [3, сс. 59-61].

Уладанні былі даволі вялікімі як тэрытарыяльна (агульная плошча складала 1374 валокі ці каля 300 км² [5, с. 82]), так і па насельніцтве: напрыклад, у 1747 г. у Лубянцы было 40 двароў, у Хамічах – 11 (абедзве вёскі цяпер знаходзяцца ў Быхаўскім раёне), у Падсёлах – 26 (сучасны Кіраўскі раён), у Азяранах – 34, у Крушынаўцы – 24 (абедзве вёскі – у Рагачоўскім раёне), агулам колькасць прыгонных абодвух палоў складала ў той час ад 800 да 1000 чалавек, і гэта без уліку чыншавай шляхты і зямлян-арандатараў [2, сс. 27-32].

У 1772 г., пасля I падзелу Рэчы Паспалітай, мяжа між дзяржавамі пралягла па рацэ Друц, раздзяліўшы ўладанні БМРК: фальваркі Лубянка і Хамічы апынуліся ў Расійскай Імперыі, а сёлы Азяраны, Крушынаўка і Падсёлы засталіся ў Вялікім княстве Літоўскім. Дзеля абароны сваіх межаў ды засваення новых зямель (у тым ліку дзеля сплаву лесу па Дняпры для расійскіх верфяў на Чорным моры) кананікі засадзілі слабодкі на ўскрайках: каля 1775 г. была заснаваная Новая Слабодка (пазнейшая Галееўка), каля 1790 г. ўзнікла Слабодка Кароткія (першымі жыхарамі там былі лубянчане з прозвішчам Кароткі, якое пазней трансфармавалася ў Караткевіч). Некалькі зямлян і сялян засялілі на берагах рэчкі Балонаўка аднайменны засценак, згаданы яшчэ ў 1730 г. як млын Абалонаўка. У 1788 г. каля Лубянікі была заснаваная шкляная гута, вакол якой вырасла вёска Лубяніцкая Гута ці проста Гута (апошні жыхар памёр у 2001 годзе, пазней была спляжаная бульдозерамі). На Друці на мяжы XVIII–XIX стст. узніклі акаліцы Радамысль (цяпер Слабада, дзе ў 2015 годзе заставаўся 1 жыхар) і Рум (цяпер не існуе).

Па падзеле ўзнікла праблема кіравання маёмасцю на тэрыторыі РП. Дзеля гэтага ў 1772 г. быў заснаваны Азяранскі манастыр рэгулярных канонікаў (АМРК), фактычны філіял БМРК, які таксама заснаваў новыя паселішчы на межах сваіх абшчараў: каля 1790 г. з'явілася Рэкта (цяпер Рагачоўскі р-н), ля Падсёл быў заснаваны аблюднены фальварак Феліксполле (цяпер Сяліба Кіраўскага р-на). На сучаснай Быхаўшчыне каля 1775 г. была пасаджаная слабодка на самым поўначы земляў АМРК, пазней заселеная таксама і чыншавай шляхтай. Цяпер гэта в. Кароўчына [3, с. 60]. Каля Хаміч пры млыне была заснаваная в. Езва (знаходзілася ў Быхаўскім раёне, не існуе).

У 1842 г. маёнткі БМРК былі перададзеныя казне, апошні манах выселены ў 1845 г., але касцёл працягваў дзейнічаць аж да паслярэвалюцыйных часоў

[6, с. 122]. Да нашых часоў захаваўся апошні будынак кляштара, у якім пасля скасавання месцілася жаночая гімназія, вядомая тым, што менавіта тут у 1917 годзе ўтрымліваліся пад арыштам кіраўнікі карнілаўскага бунту. У савецкія часы тут была школа, ДТСААФ, медвыцвярэзнік, урэшце, будынак быў перададзены ў карыстанне Быхаўскаму лягасу [1, с. 2].

Спіс літаратуры

1. Бинда, Т. Как лесхоз спас культурное наследие Быхова / Т. Бинда // Белорусская лесная газета. – 2016. – 08 сентября.
2. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 2395. Воп. 1. Спр. 7
3. НГАБ. – Ф. 2395. Воп. 1. Спр. 15
4. Российский государственный исторический архив (РГИА). – Ф. 822. Оп. 12. Д. 2775
5. РГИА. – Ф. 822. Оп. 12. Д. 2786
6. Jatak K. Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich na przestrzeni dziejów. – Kraków : Zbigraf, 2002. – 520 s.
7. Pietrzkiewicz I. Biblioteki kanoników regularnych laterańskich na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego – zarys problematyki badawczej // Przemijanie i trwanie: Kanonicy Regularni Laterańscy w dawnej i współczesnej Polsce. – Kraków : Zakon Kanoników Regularnych Laterańskich, 2005. – 688 s.